

RASYONEL KURUMSALCILIK VE SOSYOLOJİK KURUMSALCILIK AÇISINDAN AVRUPALILAŞMA YAKLAŞIMI

Önder A. AFŐAR¹

ÖZ

Avrupa Birlięi Soęuk Savařın sona ermesinden sonra Orta ve Doęu Avrupa űlkelerini űyelięe kabul ederek geniŐleme sűrecine girdi. Bu sűreçte Avrupa Birlięi űye ve aday űlkelerin siyasi ve ekonomik yapılarını kendi műktesebatına uygun olarak dűnűstűrűrken, AB'nin bu dűnűstűrűcű etkisi AvrupalılaŐma (*Europeanization*) kavramı ile ifade edilmeye baŐlanmıŐtır. Avrupa Birlięi aday űlkelerde demokratikleŐmeye ne űekilde etkide bulunmaktadır ve bu etki mekanizmasını ačıklayan kuramsal yaklaŐımlar nelerdir, űzellikle adaylık sűrecinde Avrupa Birlięi etkisiyle ortaya ačık demokratik deęiŐim hangi kuramsal çerçeve ile ačıklanabilir gibi sorulara AvrupalılaŐma yaklaŐımı çerçevesinde cevap aranmaktadır. Bu anlamda AB geniŐleme politikası baęlamında tartıŐılmaya baŐlanan AvrupalılaŐma kavramı űye veya aday űlkelerde Avrupa Birlięi etkisi ile ortaya ačık iç deęiŐime iŐaret eder. AvrupalılaŐma ačıŐmalarında űlkelerin demokratik dűnűŐműnű kuramsal olarak ačıklamak űzere kurumsalcı temelde, dıŐ teŐvik modeli ve sosyal űęrenme modellerinden faydalanılır. Bu modeller bir dıŐ etken olarak AB'nin űzelikle aday űlkelerin demokratik deęiŐimindeki etkisini ačıklamak űzere yararlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu makalenin amacı AvrupalılaŐma yaklaŐımı çerçevesinde sosyal űęrenme ve dıŐ teŐvik modellerinin varsayımları doęrultusunda AB'nin aday űlkeler űzerindeki demokratikleŐtirici etkisini kuramsal ačıdan ačıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: AvrupalılaŐma, Kurumsalcılık, DıŐ TeŐvik Modeli, Sosyal űęrenme, DemokratikleŐme.

---

¹ Dr. Maliye Bakanlığı, GİB, E-mail: oaytacafsar@yahoo.com

THE APPROACH OF EUROPEANIZATION IN TERMS OF RATIONAL AND SOCIOLOGIC INSTITUTIONALISM

ABSTRACT

After the end of the Cold War, the European Union entered the process of enlargement by accepting Central and Eastern European countries membership. In this process, the European Union has transformed the political and economic structures of its member and candidate countries in accordance with its *acquis*. This transformative effect of the EU has begun to be expressed by the concept of Europeanization. How the European Union is influencing democratization in candidate countries and what are the theoretical approaches that explain this mechanism of influence? Which theoretical framework explain the democratic change that emerged under the influence of the European Union, especially in the process of nomination? The answer to such questions is sought within the framework of the Europeanization approach. In this sense, the notion of Europeanisation, which has begun to be discussed in the context of the EU enlargement policy, points to the internal change resulting from the influence of the European Union in the member or candidate Countries. Europeanization studies use external incentive models and social learning models to explain countries' democratic transformation. These models provides a useful framework for explaining the influence of the EU as an external factor, especially in the democratic transformation of candidate countries. The aim of this article is to theoretically explain the democratizing effect of the EU on the candidate Countries, in the context of Europeanization Approach that is based on social learning and external incentives models.

Keywords: Europeanization, Institutionalism, External Incentives, Social Learning Model, Democratization.

GİRİŞ

Avrupa Birliği özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini üyeliğe kabul edip genişleme sürecine girdi. Bu dönemle birlikte AB'nin bir taraftan sınırları genişlerken diğer taraftan da kendi içinde yeni antlaşmalar ve beraberinde kabul edip uygulamaya koyduğu politikalarla derinleşme yönünde ilerleme sağlama gayreti içine girmiştir. Bu süreçte Avrupa Birliği üye ve aday ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarını kendi müktesebatına uygun olarak dönüştürürken AB'nin bu dönüştürücü etkisi Avrupalılaşma (*Europeanization*) kavramı ile ifade edilmeye başlanmıştır. AB 1990'ların sonundan itibaren koşulluluk ilkesi doğrultusunda aday ülkeler için uyguladığı demokratik dönüşüm politikalarıyla bu ülkelerin içyapılarında kurum ve politikalarında değişim görülmeye başlanmıştır. AB'nin özellikle aday ülkeler üzerindeki demokratikleştirici etkisi Avrupalılaşma yaklaşımı altında ele alınmıştır. AB'nin derinleşme ve genişlemesinin sonucu olarak ortaya çıkan ve Avrupa Birliği ile ilgili çalışmalarda daha çok genişleme politikası bağlamında tartişılmaya başlanan Avrupalılaşma kavramı Avrupa Birliği etkisi ile meydana gelen üye veya aday ülkelerdeki iç değişim olarak tanımlanabilir.

Avrupa Birliği aday ülkelerde demokratikleşmeye ne şekilde etkide bulunmaktadır ve bu etki mekanizmasını açıklayan kuramsal yaklaşımlar nelerdir ve özellikle adaylık sürecinde Avrupa Birliği etkisiyle ortaya çıkan demokratik değişim hangi kuramsal çerçeve ile açıklanabilir? Bu sorulara Avrupalılaşma yaklaşımı genel olarak bir cevap verir. Aşağıdaki bölümde AB'nin üye ve aday ülkelerde demokratik dönüşümü gerçekteştirmesini açıklamak üzere bir kavramsal çerçeve sunan Avrupalılaşma kavramı ve kapsamı açıklanacaktır. Avrupalılaşma çalışmalarında (<http://www.arena.uio.no>) ülkelerin demokratik dönüşümünü kuramsal olarak açıklamak üzere en sık kullanılan, kurumsalcı temelde, dış teşvik modeli ve sosyal öğrenme modelidir. Bu modellerin varsayımları doğrultusunda, bir dış etken olarak Avrupa Birliği'nin aday ülkeler üzerindeki demokratikleştirici etkisikuramsal boyutta açıklanacaktır. AB'nin aday ülkeler üzerindeki etkisinin uygulamada nasıl görüldüğü AB-hedef ülke etkileşimi sonucu ortaya çıkan değişimin ülke bazında incelenmesi çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu çalışmada Avrupalılaşma yaklaşımının kuramsal açıdan incelenmekte olup, AB'nin tek tek aday ülkeler üzerindeki etkisini ve bunun boyutlarını örnekleriyle birlikte incelemek ayrı bir çalışmanın konusudur.

1. BİR AVRUPA BÜTÜNLEŞME KURAMI OLARAK AVRUPALILAŞMA TANIMLARI VE KAPSAMI

Avrupa tarihinde Avrupalı devletlerin birleşmesi ve bütünleşmesi gerektiği fikri ve birleşik Avrupa ile ilgili düşüncelerin kökeni iki savaş arası döneme kadar uzanır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki büyük dünya savaşından çıkan yıkılmış ve yıpranmış bir Avrupa'nın birleşmesi doğrultusunda Amerika örneğinden hareketle Avrupa Birleşik Devletleri kurma düşüncesi federalistler tarafından savunulmaya başlamıştır. Özellikle W. Churchill'in Avrupa'nın bir şekilde birleşmesi gerektiğini açıkladığı iyi bilinen 1946 tarihli Zürih Üniversitesindeki konuşmasıyla, daha önce ütopya düzeyinde kalan birleşik Avrupa düşüncesi Avrupa'da yerleşmeye başlamıştır (McCormick, 2013:101).Avrupalılar Avrupa'nın birleşmesi bütünleşmesi gerektiği konusunda hemfikir olmalarına rağmen üzerinde uzlaşamadıkları konu bu bütünleşmenin nasıl olacağı konusundaydı. Avrupa entegrasyonu düşünceleri bugünkü ulaştığı yapı itibariyle Avrupa Birliğini ortaya çıkarmıştır. Ancak bu yapı kendine özgü yapısıyla (*sui generis*) ne tam bir devlet ne tam bir uluslararası örgüt olarak şekillendi. AB, üye devletlerin yetkilerini devrettiği alanlarla işleyen birlikteliğiyle uluslarüstü bir özellik göstermekte ve birleşik Avrupa yönünde ilerleme kaydetmekteyken diğer yandan devletlerin (hükümetlerarası) işbirliği ile ortaklaşa politikalar yürüttüğü alanların olması yönüyle de bir uluslararası örgüt görünümündedir. Ancak bugünkü şekli ile modern anlamda (Westfalyen anlamda) bir devlet görüntüsünden uzak olduğu için genişleme ve bütünleşme yönünde evrilsede Avrupa Birliği, federalistlerin kurguladıkları büyük birleşik bir Avrupa fikrinden uzaktır (Zielonka, 2006: 3-4; Bartolini, 2005: 12-13). Yeri gelmişken burada ifade edelim ki 2016 yılında İngiltere'nin AB üyeliğini

halk oyuna sunup sonucunda Birlikten ayrımaya kararı çıkmasıyla AB'nin gelecekteki alacağı şekil önemli bir belirsizlik içine girmiştir.

Avrupa Birliği özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemle birlikte yeni üye ülkeleri bünyesine dahil ederek sınırlarını genişletirken, ulusal hükümetler üzerinde uluslararası özelliği ile yetkisini ve otoritesini genişletmiştir. Bu durum Avrupa Birliği'nin genişlemesi ve doğası üzerinde tartışmaları da beraberinde getirmiştir. AB'nin genişleme ve derinleşme tartışmaları Avrupa hukukunu, normlarını ve düzenlemelerini de beraberinde tartışmaya açmıştır. Avrupalılaştırma çalışmalarının temeli Avrupa Birliği'nin gelişimine paralel olarak Avrupa bütünleşme kuramları ve bunların süreç içerisinde gelişimine dayanır. Uluslararası ilişkiler disiplininin içinde gelişen Avrupa bütünleşme yazını tarihi süreç içerisinde evrilip gelişen Avrupa Birliği'nin dönüşümlerine paralel olarak zaman içerisinde karşılaştırmalı siyaset disiplininin kavram, kuram ve yöntemlerini kullanmaya başlamış ve buna bağlı olarak incelediği temel sorunsallar değişmiştir (Bölükbaşı, vd., 2011: 78).

Avrupa bütünleşmesiyle ilgili 1990'lara kadar yapılan araştırmalarda genel olarak üye devletlerin, bir üst örgüt olarak kurulup gelişen Avrupa Topluluklarını nasıl şekillendirdikleri ve Avrupa yönetimi tartışılıyordu. Dolayısıyla o dönemlerde gündemde olan kuramlar, işlevselcilik (*functionalism*) devletlerin bilinçli bir şekilde, bütünleşme amacını güderek üzerinde işbirliği sağlamayı başardıkları bir konunun, uzun vadede yayılma etkisi göstereceği ve bu bağlamda bütünleşmenin derinleşeceğini öne süren yeni-işlevselcilik (*neo-functionalism*), hükümetlerarasıcılık (*intergovernmentalism*) gibi dönüşüm sürecini aşağıdan yukarı doğru (*bottom-up*) bakış açısıyla inceleyen kuramlardı (Mitrany, 1943; Haas, 1958; Hoffman, 1966; Milward, 1992; Moravcsik, 1998; Chrysochoou, 2001; Rosamond, 2000; Spinelli ve Rossi, 2006). Bunlarda AB'yi oluşturan üye devletlerin Birliğe ve onun yapılmasına olan etkileri tartışılıyordu. Klasik bütünleşme kuramları öncelikle ortak çıkarın bulunduğu iktisadi alanlarda birliğin sağlanmasını, sonra zaman içerisinde siyasi anlamda birliğin bunun üzerine inşa edilmesini savunuyordu.

1990'lardan sonra ve özellikle 2000'lerle birlikte klasik bütünleşme kuramları yerini kuramsal çatısını, temeli karşılaştırmalı siyaset kuramlarında yer alan yeni-kurumsalcılık (*neo-institutionalism*) yaklaşımlarında yer alan Avrupalılaştırma kuramlarına bırakmıştır. Bu yaklaşım AB'nin inşasına, ulus devletleri nasıl ve hangi süreçlerle dönüştürdüğüne odaklanmış ve AB'nin ülke içi yapıları nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmıştır. 1990'ların sonlarından itibaren, klasik bütünleşme kuramlarından farklı olarak, ulus üstü düzeyde giderek kurumsallaşan AB yapısının üye ülkelere etkisi yukarıdan aşağıya doğru (*downloading – top-down*) süreçlerle incelenmeye başlanmıştır. AB'nin dönüşen yapısını ve nasıl çalıştığını anlamak üzere bu tarihten sonra ortaya çıkan bütünleşme kuramları Avrupalılaştırma yaklaşımı olarak ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan Avrupalılaştırma, Avrupa Birliği'nin gelişip şekillenen yapısını da dikkate alarak AB'nin üye ulus devletlerin çeşitli politikaları, siyaseti ve kurumlarına etkilerine odaklanmıştır. Yeni gelişen bu yaklaşımla esas olarak üye devletlerin sosyal süreçleri ve iç yapılarındaki değişimi üzerine yoğunlaşmış ve Avrupalılaştırma bakış açısıyla incelemeye başlamışlardır. Bu bağlamda Avrupalılaştırma üzerinde yapılan araştırmalarda 1990'lı yıllardan itibaren artan sayıda çalışma yapılmış, daha önceki incelemelerde Avrupa Birliği bağımlı bir değişken olarak ele alınırken son dönemdeki Avrupalılaştırma çalışmalarıyla birlikte AB artık bizatihi etkileri olan bir bağımsız değişken olarak incelemeye alınmaya başlanmıştır (Bölükbaşı, vd., 2011: 78-82).

Bu dönemden itibaren Avrupa Birliği takip ettiği genişleme ve derinleşme politikalarıyla şekillenmeye başlamış, olgunluk sürecine girmiştir. Yeni gelişen bir çalışma alanı olması itibarıyla karşılaştırmalı olarak ülkeler arası ve politikalar arası kuramsal değişimin açıklayan ikna edici, sistematik kuramsal çerçeve ortaya çalışmalar görülmemekle birlikte (Knill ve Lehmkuhl, 1999; Olsen, 2002: 921-952) Avrupalılaştırmanın ülke içi yapılara etkisi hakkında sayısı artan çalışmalar yapılmıştır. Çok etkenli ve sürekli gelişen dinamik bir siyasi oluşumu incelemesi ve siyasi gelişmelerden etkilenmesinden dolayı kavramın üzerinde görüş birliğine varılan tek bir tanımı yapılamasa da başlarda Avrupalılaştırma kavramı Avrupa düzeyinde kuramsal yapılanma anlamında kullanılmıştır (Featherstone, 2003:3). Avrupalılaştırma çalışmalarına yön veren araştırmacılardan Wiener ve Diez,

Avrupa bütünüleşmesi sürecini inceleyerek Avrupa bütünüleşme kuramlarının üç aşamada geliştiğini belirtir. Bunlardan ilki, 1960'lar ve sonrasında gelişen ve Avrupa bütünüleşmesinin nasıl olduğunu ve sonuçlarını ele alan açıklayıcı kuramlardır. İkincisi, 1980'ler ve sonrasında ortaya çıkan Avrupa Birliği'nin (o zamanki formuyla Avrupa Topluluğu) yönetişimini, nasıl bir siyasal süreç olduğunu, kurallarının nasıl çalıştığını ve devam eden bütünüleşmesini analiz eden analizci kuramlar ve üçüncü olarak da 1990'lar ve sonrası AB'nin inşasına odaklanan Avrupa bütünüleşmesinin nasıl ve hangi siyasal sonuçlar ile geliştiğini bütünüleşme ve yönetişimin nasıl kavramsallaştırılacağını araştıran inşacı kuramlardır (Diez ve Wiener, 2009: 6).Avrupa Birliği kendi içinde dönüşümüne devam ederken Avrupa bütünüleşme ile ilgili olarak bu çalışmalar devam etmiştir. Avrupa Birliği'nin Doğu Avrupa'ya genişlemesiyle bu gelişmelere paralel olarak yeni durumu anlamak üzere Avrupa entegrasyon kuramları da gelişmiş ve 3. kuşak bütünüleşme yazını ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmelerle birlikte, Avrupalılaşma kavramı değişik anlamlarda kullanılsa da yapılan çalışmalarda terimin ne ifade ettiği ve içeriğini göstermesi bakımından genel olarak şu noktalar üzerinde durulduğu görülür:AB seviyesinde karar alma ve politika oluşturma; alınan bu karar ve politikaların tetiklediği süreçler; bu karar ve politikaların ulusal politika, karar alma süreçleri ve kurumsal yapılara olan etkileri (Bölükbaşı, vd.,2011: 81).

Avrupalılaşma tabiri çoğunlukla politikaların ve siyasal süreçlerin uyumu olarak tanımlanmakla beraber tarihi bir olgu, uluslararası kültürel yayılma ve kurumsal uyum anlamında kullanılmaktadır (Featherstone, 2003:6-12). İlk bakışta Avrupalılaşma kavramı aktörler arasında koordineli olarak farklı siyasi, hukuki, sosyal ve idari yapıların Avrupa seviyesinde doğuşu ve gelişmesi olarak tanımlanabilir. Avrupalılaşma Avrupa seviyesinde farklı yönetim yapılarının kurulması ve gelişmesi olarak ele alan tanımlara göre siyasal bağlantılar ve aktörler arasındaki etkileşimi biçimlendiren otoriter kuralların oluşturulmasını sağlayan siyasal problem çözme ile ilgili siyasi, hukuki ve sosyal kurum ve yapıların kurulmasıdır (Risse, vd., 2001:3).Bu bakış açısına göre Avrupalılaşma Avrupa seviyesinde ve ulusal seviyede resmi gayri resmi kurallar prosedürler, normlar, yönetim pratiklerinin oluşmasıdır. Avrupalılaşma ulusal, ulus- üstü düzeyde değişik yönetim alanları arasında etkileşim anlamında ele alınabilir. Bu görüş sahiplerinin Avrupalılaşmayı ülke içi politikaları, kurumları ve süreçleri doğrudan etkileyen bağımsız bir değişken olarak gördüğü söylenebilir. Avrupalılaşma kolektif eylem için organizasyon kapasitenin güçlendirilmesini, yeni normlar, vatandaşlık ve üyelik konusunda, ortak anlayış gibi müşterek fikirlerin gelişimini içerir (Olsen, 2002: 929).Bununla birlikte bu kavramın akademik çevrelerde dinamik bir tartışma konusu olduğundan bahsedilerek diğer kavram hataları riskiyle beraber terimin tam olarak anlamının oturmadığı, belirsiz kavramsal çerçevede gerilme tehlikesinin olduğunu söyleyen görüşler de vardır (Radaelli, 2000: 1-25).

Benzer şekilde minimalist ve maksimalist önemine de işaret edilerek Avrupalılaşmanın Avrupa siyasetinde değişimi doğru anlamak için iyi bir başlangıç noktası olacağı ileri sürülmüştür (Featherstone, 2003:3). Minimalist anlamda Avrupa seviyesinde siyaset belirlenmesi ve bunun Avrupa Birliği politikalarıyla ülke içi yapıya etki etmesine işaret edilir. Maksimalist anlamda ise Avrupalılaşma sosyal ve siyasi aktörleri, resmi kurumları, fikirler ve çıkarları etkileyen yapısal değişim sürecidir. Bu yapısal değişim Avrupa'nın hakim olduğu veya Avrupa ile yakın ilişkili bir durum olarak benzer özellikler gösteren temel bir olguya işaret eder (Featherstone, 2003:3).Diğer taraftan Radaelli'ye göre Avrupalılığı yeni bir kuram veya geçici bir yaklaşım olarak görmekten daha çok bir çözüm olarak değil bir sorun olarak görmek gerekir. Öyle ki siyaset biliminde var olan bütünüleşme kuramları, yönetim kuramları ve karşılaştırmalı siyasetteki diğer klasik kavramları yöneten "post-ontolojik" bulmacanın parçaları olarak kavramsallaştırılmalıdır. Bununla birlikte Avrupalılaşma kavramı uluslararası politikanın iç politikayı nasıl etkilediğini, ülke içi yapı ile uluslararası yapı arasındaki etkileşimi anlamaya yardımcı olur (Radaelli, 2004: 3-4). Olsen'e göre Avrupalılaşma çalışmaları düzensizdir ve Avrupalılaşma kavramının ne olduğunu kavramsallaştırmaya çalışmaktan daha çok Avrupa siyasetindeki dinamiklerini anlamaya çalışmayı gerektirir. Avrupalılaşma kavramının nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili olarak Ampirik karmaşıklık ve kavramsal karışıklık umutsuzluğa değil fakat Avrupa değişiminin dinamiklerini modelleme için

yenilenen çabalarına öncülük etmelidir (Olsen, 2002: 923). Kavram AB'nin yeni üye ülkeleri kabulü ve aday ülkeler ile müzakereler doğrultusunda şekillendiğinden Avrupalılaşmayı bir sonuç olarak görmeyip, bir süreç olarak tanımlanır (Radaelli, 2003:52). Bu anlamda Avrupalılaşma çalışmalarında en çok kullanılan tanımlardan biri olarak Avrupalılaşmayı şöyle tanımlar: "AB'nin siyaset yapım sürecinde oluşturularak devletlerin ulusal söylem, siyasi yapı ve siyasetlerine uyarladıkları resmi ve gayri resmi kurallar, süreçler, politikalar, değerler, tarzlar ve iş yapış şekillerinin oluşturulup yayılması ve bunların kurumsallaştırılmasıdır"(Radaelli, 2003:30).Siyasi davranışların değişim mantığı üzerinde durur. Bu bakımdan Avrupalılaşma, Avrupa Birliği'nin siyaset ve siyasetinin ülke içi yapılarca benimsenip uyarlanması içerir, AB kamu politikalarını tercih ederek açık bir koordinasyon içinde yönetişimi ön planda tutar (Radaelli, 2003:30).

Ülke içi yapı ve Avrupa düzeyinde etkileşim arasındaki ilişkiyi açıklaması bağlamında bahsi geçen Avrupalılaşma çalışmalarında Avrupalılaşma kavramının anlamlı olabilmesi için değişikliğin uygulamada gözlemlenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Değişik boyutlarına işaret etmesi için Avrupalılaşma araştırmalarında sürecin farklı boyutlarına odaklanma gerekir. Bunlar yönetim olarak Avrupalılaşma, kurumsallaşma anlamında Avrupalılaşma ve söylemsel Avrupalılaşma olarak üç ana kavramsal çerçevede incelenebilir. Bunlar birbirleriyle çelişen alanlar olmayıp gözleme dayalı veriler ile kuramsal varsayımlar arasında bağlantı kurulduğu zaman Avrupalılaşma kavramı anlam ifade edecektir. Aksi halde Avrupalılaşma araştırmaları içinde sebep sonuç ilişkisi iyi formüle edilmemişse yukardan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olmak üzere AB aday veya üye ülke etkileşimi yanlış değerlendirilecektir (Radaelli, 2003:30). Kimilerine göreyse Avrupalılaşma bağlamında üye ülkeler ile Avrupa Birliği arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığından söz edilebilir. Buna göre Avrupalılaşma sadece Avrupa Birliği'nin üye ülkeye etkisini inceleyen bir süreç değildir. İlgili ülkenin de Avrupa Birliğini etkilediği karşılıklı bir süreci kapsar. Bu bakımdan etkileşim tek yönlü değildir. Avrupa Birliği'nin aday veya üye ülkeye etkisi "yukarıdan aşağı" veya "aşağı indirme" olarak isimlendirilirken, üye ülkelerin Avrupa Birliği etkisine verdiği tepki ise "aşağıdan yukarı" veya "yukarı yükleme" olarak isimlendirilir (Börzel, 2003:1-3).

AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesine paralel olarak Avrupalılaşma kavramı da yeni anlamlar kazanmış, incelediği konular ve kapsamı gelişmeye başlamıştır. Avrupalılaşma kavramı katılım öncesi Avrupalılaşma (*pre-accession Europeanization*) ve katılım sonrası Avrupalılaşma (*post-accession Europeanization*) olarak iki ayrı dönemde incelenmeye başlanmıştır. Katılım öncesi döneme ilişkin, üye ülkelerden farklı olarak, müzakere sürecindeki yeni üye olacak aday ülkeler için AB daha sıkı ve daha teknik düzenlemeler öngörmüştür. Her aday ülkenin farklı siyasi, sosyal yapıda ve farklı kurumsal yapılara sahip olmasından dolayı Avrupa Birliği'nin ülkelere ve onların iç yapılarına etkisi de farklı derecelerde olmuştur. Katılım öncesi Avrupalılaşma AB'nin aday ülkelere etkisi ve bu etkinin boyutu konusunda farklılıklar olduğundan bu konudaki çalışmalar adaylık sürecindeki dönüşümde AB katkısının ne boyutta olduğu hususuna ağırlık verilmesini gerektirmiştir.² Zira aday ülkelerde AB'nin uyum baskısıyla birlikte daha hızlı bir demokratik dönüşüm yaşanmıştır. Böylece AB müktesebatını benimsetilmesi ve etkin denetim süreçleriyle aday ülkelerin Avrupa Birliği'ne katılımlarını ayrıca inceleyen aday ülke Avrupalılaşması kavramı doğmuştur (Sedelmeier, 2011:1-52). AB, aday ülkelere karşı daha kapsamlı bir demokrasi anlayışıyla, daha tavizsiz bir denetim uygulaması ortaya koymuştur. Böylelikle Avrupa Birliği daha önce görülmediği kadar ülkelerin demokratik dönüşümünde etkili olmuş bu dönüşümü gerçekleştirmek üzere kapsamlı bir dönüştürme mekanizması oluşturmuştur. Bu mekanizmanın kalbinde ise AB'nin

²Farklı yazarların makalelerinin yer aldığı bu çalışmalara örnek olarak: Thomas Risse, Maria G. Cowles and James Caporaso (2001), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Political Change*, Cornell University Press, Ithaca and London; Kevin Featherstone and Claudio Radaelli (2003), *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press, Oxford; Paulo Graziano and Maarten P. Vink (2006), *Europeanization: New Research Agendas*, Palgrave, London; Frank Schimmelfennig, and Ulrich Sedelmeier (2005), *The Politics of European Union Enlargement Theoretical Approaches*, Routledge, London.

demokratik koşulluluk politikası mevcuttur (Usul, 2008: 111). Bir başka ifade ile aday ÷lke Avrupalılaşmasının temel aracı Avrupa Birliği'nin koşulluluk stratejisidir. Bu bağlamda bütün kurumları ve kurallarıyla Avrupa düzeyinde bir Avrupalılaşmayı Risse ve diğerleri kısaca "Avrupa düzeyinde belirgin bir yönetişim yapısının kurulması ve gelişimi" şeklinde tanımlar (Risse, vd., 2001:1).

Avrupalılaşma kavramı incelenirken üzerinde durulması gereken bir husus da Avrupalılaşma kavramının genel olarak Avrupa'yı mı yoksa Avrupa Birliğini mi işaret ettiği hususudur. Ana hatlarıyla Avrupalılaşma Avrupa kültürüne ait olmak üzere ait değer, inanç ve normların kabul edilip ulusal seviyede bu doğrultuda gerçekleşen değişiklikler olarak açıklanabilir. Daha dar bir anlamda Avrupalılaşma (*EU-isation*)(Flockhart, 2010:787–810) ise Avrupa Birliği müktesebatının kabul edilip uygulanması ve bu süreçte AB'nin aday ÷lke üzerindeki baskısı olarak tanımlanabilir (Featherstone, 2003:3). Buna göre AB ile üyelik müzakereleri yürütürken aday ÷lkeden AB müktesebatına uygun olarak kendi iç hukukundaki yasal değişiklikleri yapması ve AB mevzuatıyla uyumlu hale getirmesi beklenir. Ancak Avrupalılaşma kavramı Avrupa'ya ait olan anlamında geniş manada kullanılırsa böylelikle Avrupalılık sadece AB ile sınırlandırılmış olmaz. Zira AB üyesi olmayan (Norveç, İsviçre gibi) ÷lkeler olduğu gibi Avrupa siyasetinden ortaya çıkan AB'den başka Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı veya Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi gibikurumlar da vardır (Vink ve Graziano, 2007:11-12). Bununla birlikte aday veya üye ÷lkelerdeki demokratikleşme yönünde değişim sonuçlarını net olarak gözlemleyebilmek için Avrupa Birliği bağlamında Avrupalılaşma tanımını kullanmak yerinde olacaktır. Son dönem Avrupa Birliği çalışmalarında Avrupalılaşma kavramı ÷lke içi değişimin Avrupalı olan kaynağına, AB'nin dışsal etkilerine, yapılan vurgu olarak ele alınmaktadır (Vink, 2003: 63–74). Bütün kurum ve kurallarının tüm üyelere kabulü anlamında Avrupalılaşmak amacı taşıyan Avrupa Birliği'nin aday ÷lkelerde iç değişim için kullandığı en etkili araç koşulluluk stratejisidir.

Avrupalılaşma değişime işaret eder ve bir süreçtir. Bu değişimden kasıt ise ÷lkelerin iç yapılarında Avrupa Birliği standartlarına uygun olarak gerçekleşmesi beklenen kurumsal dönüşümdür. Olsen'e göre Avrupalılaşma değişim süreçlerinin bütünüdür. Avrupalılaşmanın ne olduğunu tam olarak anlayabilmek için ilgili ÷lke içindeki kurumsal değişim mekanizmasını ve değişimi başlatıp sürdüren dinamikleri iyi anlamak gerekir (Olsen, 2002:921-952). Avrupa araştırmalarında son dönemde dikkat çeken husus, Avrupa düzeyinde yönetimler ve politikaların iç yapıya aktarılması ve ÷lke içi düzeyde kurumsallaştırılmasıyla ilgilenilmesidir (Radaelli, 2004). Buna göre AB düzeyinde ve siyasi ve idari modellerinin oluşturulması ve yükselen Avrupa siyasetine bir yanıt olarak ulusal modellerin yeniden düzenlenmesi anlamında birbiriyle ilişkili iki ana kurumsalcılık anlayışı vardır (Olsen, 2002: 925). Börzel ise kurumsalcılık anlamında Avrupalılaşmayı iç politika alanlarının giderek artan şekilde Avrupa politika yapım sürecine bağlı olması şeklinde tarif etmektedir (Börzel, 1999:573-596). Bu bakımdan ÷lke içi siyasi sosyal yapılar, baskı grupları ile kamu politikaları alanındaki aktörlerin araç ve kaynakların Avrupa etkisiyle dönüştüğü alanlardır. Dolayısıyla Avrupalılaşma, bu anlamda ÷lke içi yapıların kurumsal olarak dönüşmesi, ÷lkedeki yönetime ve kurumsal yapılara (*polity*), ÷lkede siyaseti şekillendiren siyasi partiler ve baskı gruplarınca yürütülen politikalara (*politics*) ve Avrupa Birliği'nin ortak politikalar olarak belirleyip tüm ÷lkelerce tam olarak uygulanan değişik politika konuları olarak siyasaya³(*policy*)(Kaid ve Holtz-Bacha, 2008) etki etmesidir (Börzel ve Risse, 2000:3-5). Radaelli'ye göre Avrupalılaşma ÷lke içinde üç farklı alanda etki eder. Avrupalılaşmanın kurumsal dönüşüm anlamında etki ettiği bu alanlar sırasıyla; kamu yönetimi, hükümetler arası ilişkiler ve hukuki yapı gibi yapılar ve siyasi partiler, baskı grupları ve sosyal gruplar

³*Polity, politics ve policy* kelimelerinin farkına ilişkin kısaca şunlar söylenebilir: Topluluk anlamında kullanılan "polity" terimi yalnızca şehir devleti değil aynı zamanda ulus-devletlerden ve imparatorluklara kadar devlet olarak örgütlenmiş siyasi toplumların diğer formlarını da içerir. Siyaset (*politics*,) yönetimin içindeki oyuncuların (siyasi partiler, bürokrasi, sivil toplum örgütleri) arasındaki güç mücadelesini kurumsal ve pratik olarak açıklar. Genel itibarıyla bu terim politik sistemin çekirdeğini oluşturmaktadır. Siyasa (*policy*) ise topluca bağlayıcı kararları olan ama ekonomi, çevre, tarım ya da eğitim gibi daha alt konularda, sosyal alanların planlanması ve daha küçük ölçekli politikaların oluşumunu ifade eder. (Kaid ve Holtz-Bacha, 2008).

gibi ülke içi siyasi yapılara (*domestic structure*) aktörler, siyaset sorunları, tarz, araçlar ve kaynaklar gibi kamu politikaları alanının (*public policy*) alt bileşenlerini etkileyerek Avrupa norm ve kural ve ilkelerine uyumu sağlamak yönünde dönüşümü sağlarlar (Radaelli, 2003:35-36). Bilişsel ve normatif alan kapsamında (*cognitive – normative structure*) isesöylemler, siyasi sorunlar, siyasi meşruluk, kimlikler, devlet yönetim geleneği, siyasi anlatımlar, siyasete bakış tarzı ve siyasetin çerçevesi gibi konularda Avrupalılaşmanın sadece maddi unsurlardan ibaret olmadığı, aynı zamanda değerler, kültür, normlar, söylemlerinde Avrupalılaşması gerektiğine vurgu yapar (Radaelli, 2003:36).

Avrupa Birliği'nin ülkeler ve iç yapılarına etkisi konudan konuya, ülkeden ülkeye ve zamandan zamana göre değişiklik gösterebildiğinden Avrupalılaşma'nın etkisi asimetrik ve düzensiz olarak kabul edilir (Featherstone, 2003:11-12). Zira devletlerin yapıları siyasi olarak, kültürel olarak, iktisadi olarak ve güç bakımından aynı olmadığı için dolayısıyla etkileri de değişik düzeyde olacaktır. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Bir ülkedeki değişimin Avrupalılaşma kapsamında değerlendirilebilmesi için Avrupa Birliği etkisiyle olması, değişimde ve Avrupa Birliği'nin amaçlarına uygun olması lazımdır (Yazgan, 2012: 127). Avrupa düzeyindeki süreçler, politikalar ve kurumlarla ülke içi düzeydeki uygulamalar, süreçler ve kurumlar arasında uyumsuzluk veya uyumsuzluk olduğunda, AB ölçütlerine göre, değişim gerekli olur (Börzel ve Risse, 2000:6). Avrupa Birliği seviyesindeki düzenlemeler ile ilgili ülkenin iç düzenlemesi arasında uyumun iyi olması bir diğer ifadeyle örtüşme seviyesi (*goodness of fit*) dir. AB'nin ülke üzerindeki uyum baskısının derecesini azaltacaktır. Buna göre uyumsuzluğun derecesi uyum baskısının yoğunluğunu belirler (Risse, vd., 2001:2-7). Böylece Avrupa Birliği ülke içi değişim sürecini başlatan bir faktör olmaktadır. Avrupalılaşma yönünde AB kriterlerine göre temel belirleyici Avrupa Birliğidir. Aday ülkeler söz için katılım sürecindeki koşulluluk nedeniyle AB'den kaynaklanan uyum baskısının çok daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır”(Bölükbaşı, vd., 2011: 89). Bu bağlamda üye ülkeler için karşılıklı görüşmelerle belirlenen hükümetlerarası alandaki politikalarda bile Avrupa Birliği ile aday ülkenin uyumunda esas mekanizma koşulluluk ilkesi olarak ortaya çıkmaktadır (Schimmelfennig, vd., 2003:495). AB'nin etkisinin asimetrik ve düzensiz olmasının ve ülkelere göre farklılık göstermesinin sebebi ülkeden ülkeye değişiklik gösteren ulusal faktörlerdir.

Bu noktada Avrupalılaşma genel çizgisinde Avrupa Birliği etkisiyle aday ülkelerde meydana gelen değişim, daha özeldir hangi kuramsal çerçeve ile açıklanabilir? Kısaca Avrupa Birliği etkisiyle ülke içi değişim sürecini açıklayan kuramlar nelerdir ve bu süreci nasıl açıklar, sorularına cevap olarak burada ulusal düzeyde değişimin iki temel boyutu üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki siyasal organizasyon anlamında ve yönetim anlamında değişim, diğeri ise insanların zihinlerindeki değişim, zihniyet değişimidir (Olsen, 2002: 926). Bu bağlamda Avrupalılaşma yaklaşımıyla ülke içi değişimi ve bunun sürekliliğinin altında yatan kurumsal değişim mekanizmalarını belirlemek kurumsalcı bir yöntemle başvurulmaktadır. Rasyonel kurumsalcılık temelinde dış teşvik modelinde ödülün büyüklüğü ve iç uyumun maliyeti kavramları kullanılarak Avrupalılaşma ve onun itici gücü AB koşulluluk stratejisinin etkinliği ve güvenilirliği açıklanırken, sosyolojik kurumsalcılık temelli sosyal öğrenme modelinde ise Avrupalılaşma meşruluk, aidiyet (*identity*) ve siyaseten uyumluluk (*resonance*) değişkenleri ile açıklanır. Buna göre uluslararası etkinin iç yapıya etkisi anlamında analizler dış teşvik modeli ve sosyal öğrenme modeli üzerine inşa edilerek yapılmıştır (Schimmelfennig, 2004:1-28). Aşağıda rasyonel kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılık temelinde Avrupalılaşma kuramları değerlendirilecektir.

2. AVRUPALILAŞMA KURAMLARI

Avrupalılaşma kavramı Doğu Avrupa'ya doğru genişleyen, dönüşüm geçiren ve şekillenen yeni kurumsal ve hukuki yapısıyla Avrupa Birliği'nin üye ve aday ülkelere etkisini, yukarıdan aşağıya doğru ve daha çok kurumsalcı bir yaklaşımla inceleyen bir kavram olarak ön plana çıkmıştır. Bununla ilgili olarak ülkelerin iç siyasi yapılarındaki ve sosyal dönüşüm süreçlerindeki değişimi

açıklamaktadır. Bu bağlamda Avrupa bütünleşme sürecini anlamak için kuramsal olarak rasyonalist ve inşacı (*constructivism*) temelde kurumsal yaklaşımlardan faydalanılmaktadır. Börzel ve Risse' nin belirttiği üzere, Avrupalılaştırma, etkisini yukarıdan aşağı doğru bir süreç olarak araştırmak, aday ve üye ülkelerin siyasi, hukuki yapılarındaki iç değişimi üzerinde AB'nin zorlayıcı bir güç olduğunu anlamak için gereklidir (Börzel ve Risse, 2000). Avrupalılaştırma yaklaşımı genel olarak AB'nin ülkelerle ilişkisini karşılıklı olmaktan çok, Avrupa Birliğinden ülkeye doğru yukarıdan aşağıya tek yönlü olarak ele aldığı için eleştirilse de⁴ yine de AB'nin asimetrik ilişkisi olduğu aday ülke üzerindeki etkisini çalışırken en uygun yöntem olduğu görülür (Börzel, 2010). Zira Avrupalılaştırma, AB seviyesinden ulusal yapılara doğru, yukarıdan aşağıya bir değişim ve dönüşüm sürecidir.

Bu bağlamda ülke içi değişim Avrupalılaştırma yaklaşımının temelidir. Avrupalılaştırma yaklaşımıyla Avrupa Birliği'nin ülkeleri etkileme şekli ve değişimin nasıl gerçekleştiğinin açıklanması için kuramsal çerçeve olarak yeni kurumsalcılık'tan faydalanılmaktadır. 1990'lardan itibaren AB'nin Orta ve Doğu Avrupa doğru genişlemesiyle ortaya çıkan yeni durumu açıklamak üzere Avrupalılaştırma çalışmaları kuramsal olarak yeni kurumsalcılık (*new-institutionalism*) yaklaşımının üzerine inşa edildiği görülür. Böylelikle aslında karşılaştırmalı siyaset alanına ait bir kuram olan yeni kurumsalcılık yaklaşımı Avrupa Birliği'nin aday ve üye ülkelere etkisini yukarıdan aşağı doğru inceleyerek açıklamayan kuram olarak öne çıktı (Bulmer, 2007: 49-55). Kurumsalcılık yaklaşımı esasında 1980 ve 1990'larda rasyonel, sosyolojik ve tarihsel kurumsalcılık olmak üzere ortaya çıkan üç yeni alternatif kurumsalcılık türünün her biri kendi açıklamalarını yapmak ve siyasette kurumların rolünü anlamak için gelişme göstermiştir (Pollack, 2009:137-138). Kurumsalcı yaklaşıma göre Avrupalılaştırma çalışmalarında ulusal seviyede ülke içi değişime bağlı olarak hem aktörlere hem de kurumlara etki eden ilgili etki mekanizmalarını ve Avrupalılaştırma sürecini açıklayan birbirinden farklı açıklama çerçeveleri vardır. Bunlar yeni kurumsalcılığın kapsamında yer alan rasyonel kurumsalcılık (*rationalist institutionalism*), sosyolojik kurumsalcılık (*sociological institutionalism*) ve tarihsel kurumsalcılık (*historical institutionalism*) olmak üzere üç başlıkta ortaya çıkmıştır. Açıklamalarındaki farklılıklara rağmen bu üç kurumsalcılık türü, kurumların çalışmasını ve onların ülke içi boyutta ve uluslararası boyutta olmak üzere siyasal ve sosyal etkileşimlerle siyaset üzerindeki etkilerini anlamak ister. Böylece Avrupalılaştırma yaklaşımıyla AB'nin ülke içi değişim üzerindeki rolünü deneysel (*empirical*) olarak incelenmesine yardım eder. Kurumsalcılık yaklaşımları Avrupa Birliği etkisiyle değişen ülke içi yapıyı ve ülke içi değişimi açıklamaktadır (Hall ve Taylor, 1996:936-957). Rasyonalist kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılık AB etkisiyle görülen değişimin iki mantığını açıklar. Bu kuramlar birbirini dışlayan veya birbirine rakip olan kuramlar değildir. Çoğu durumda, eş zamanlı olarak ortaya çıkan ve uyuma dayalı değişim sürecinin farklı aşamalarını betimlerler (Börzel ve Risse, 2000:2). Bunlar bağımsız değişken olarak (AB) ile bağımlı değişken (aday ülkedeki demokratikleşme) arasındaki ara değişkenleri (ülke içi yapıdaki dönüşümü) ve onlara etki eden mekanizmaları açıklayan kuramsal yaklaşımlardır (Bölükbaşı, vd., 2011: 83-86). Kurumsalcı yaklaşımın değişimde kurumların rolüne vurgu yapar. Bu anlamda ülke içi kurumlar Avrupa Birliği'nin uyum baskısıyla AB etkisine aracılık eder veya süzgeçten geçirir. (Börzel ve Risse, 2003: 57-82). Avrupalılaştırmanın kuramsal boyutunu açıklamak üzere rasyonel kurumsalcılık ve sosyal kurumsalcılık açıklanacaktır.

2.1 Rasyonel Kurumsalcılık ve Dış Teşvik Modeli

Rasyonel kurumsalcılıkta yaklaşımında (*rationalist institutionalism*) karar vericiler fayda-maliyet hesabı yaparak kararlarını şekillendirirler. Karar vericiler kendi güçlerini en yüksek seviyeye çıkarma amacıyla hareket ederler. Bundan dolayı rasyonel kurumsalcılık, rasyonel aktörlerin sonuç mantığını izlediğini (*logic of consequences*) kabul eder.⁵ Rasyonel seçim kuramına göre aktörler

⁴ Börzel eleştirilerin yer verildiği kaynak olarak Olsen'i veriyor (Olsen, 2002: 921-952).

⁵ Konuyla ilgili ayrıntı için şu çalışmalara bakılabilir: (March ve Olsen, 1998: 943-969; Hall ve Taylor, 1996: 936-957; Knill ve Lehmkuhl, 2002: 255-280).

karşılaştıkları duruma göre tercihler arasında seçim yaparlar ve kârlarını en yüksek düzeye çıkarmak için duruma uygun araçlar kullanırlar.

Rasyonel Kurumsalcık “sonuç mantığı” ile hareket edildiğini varsaydığından aktörler stratejik davrandıklarını kabul eder. Böylece öteki aktörlerin davranışlarını hesaplayarak buna uygun hareket ederler. Rasyonel seçim kuramında, en yüksek fayda için en doğru seçim düşüncesi esastır (Hall ve Taylor, 1996: 942-947). Avrupa etkisiyle ülke içinde ortaya çıkan değişim sürecinde iç politik aktörler bu süreci ulusal ölçekte kendi çıkarlarına olacak şeklide kullanmak isterken, uluslararası planda ise rasyonel kurumsalcılığın ülkenin genel çıkarları açısından değerlendirilip fayda maliyet hesabı yapılarak karar verilmesi boyutu da vardır. Rasyonalist kurumsalcı yaklaşım uluslararası kuruluşları etkileşim içinde araçsal, düzenleyici, olarak görür. Rasyonalist kurumsalcılık uluslararası örgütleri devletlerin menfaatlerini daha etkin olarak koruyan araçlar olarak görür. Avrupa Birliği ile ilişkiler açısından rasyonel kurumsalcılık, ilgili ülke AB kriterlerine uyum gösterdiğinde teşvik anlamında çeşitli ticari anlaşmalardan üyeliğe uzanan geniş bir yelpazede ödül verilmesini, uymaması durumunda ise bunlardan mahrum bırakmayı öngörür (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004: 661-679). Burada teşvik yöntemi belirgin olduğu için dış teşvik modeli (*external incentives model*) olarak da isimlendirilir. Avrupa Birliği'nin ülkelere etkisi doğrudandır. Bir iç aktör olarak müzakereleri yürüten hükümet sürece bağlılığı açısından merkezi ve önemli bir konumdadır (Pridham, 2005: 64). Dış teşvik modeline göre araç olarak AB değişim ve uyum için koşulluluk stratejisini kullanır ve bu iç dengelerin süreç lehine değişiminde önemli katkı sağlar. Dış teşvik modelinin genel varsayımlarına göre ödülün büyüklüğü, iç uyumun maliyetinden fazla ise devlet örgüt normlarına uyum sağlar. Daha özel olarak fayda maliyet dengesi, uluslararası ödülün büyüklüğüne, verilen sözlerin ve yaptırımların güvenilirliğine ve iç uyumun maliyetine bağlıdır (Schimmelfennig, 2004:4). Bu durum AB koşulluluğu bağlamında değerlendirilecek olursa genel olarak ödül yüksek, tam olarak belirlenmiş, güvenilir ise ve Avrupa Birliği'nin belirlediği ölçütlere uyumun iç maliyeti de düşükse koşulluluk etkili olacaktır. Bunun için ödülün verilmesi veya ondan mahrum bırakılması açısından aday ülkenin uyum şartlarını yerine getirip getirmediğinin adil olarak tespit edilmesi gerekir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004:664). Burada koşulluluğun geçerli olabilmesi için ödülün büyüklüğü ve iç uyumun maliyetinin hesaplanması aşamasından önce aday ülke tarafından güvenilir bulunması gerekmektedir. Koşulluluk yeterince güvenilir görülmezse ödülün veya yaptırımın önemi olmayacaktır. İnsan hakları ve demokrasinin gelişmesi bakımından Avrupa Birliği üyelik hedefi, aday ülke için bu yönde güçlü bir dönüştürücüdür (Schimmelfennig, vd., 2006:236). Demokratikleşme bakımından koşulluluğun yüksek güvenilirlikte olması ödülün boyutu ne olursa olsun her ölçüde daha güçlü etkide bulunacaktır. Böylece Avrupa Birliği'nin dışsal teşviki demokratikleşme yönünde ülke içinde var olan engellerin ortadan kaldırılmasında etkili olacaktır (Schimmelfennig ve Scholtz, 2007:1-31). Güvenilir bir üyelik perspektifi kurulduktan sonra, Birliğe üye olmanın genel faydası dikkate alındığında, ayrı politika alanlarında iç uyumun maliyeti azalacaktır. Sadece özel politika alanlarındaki faydadan daha çok genel toplam fayda tercih edilecektir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004:672). Aksi halde muhalefette ve ülke kamuoyunda belirsiz hedefler için hükümetin taviz verdiği düşüncesi gelişeceğinden iç maliyeti yüksek olacak beklenen demokratikleşme adımları zayıflayacaktır.

Sonuç olarak dış teşvik modeline göre ödülün büyüklüğü ve iç uyumun maliyeti gibi değişkenler önemli olmakla birlikte bunlardan da önce ülke içi karar vericiler tarafından bu yaklaşımın güvenilir bulunması gerekmektedir. Aksi halde AB'nin koşulluluğu işlerliğini kaybedecektir. Yüksek güvenilirliğe sahip koşulluluk bütün çeşitleriyle iç politikada demokratik yönde değişim için önemli güçlü ve tutarlı bir etkiye sahip olacaktır (Schimmelfennig ve Scholtz, 2007: 23-26).

2.2 Sosyolojik Kurumsalcılık ve Sosyal Öğrenme Modeli

Dış teşvik modeli rasyonalist kuramlara dayanırken, sosyal öğrenme modeli (*social learning model*) ise sosyal inşacılık (*social constructivism*) üzerine inşa edilmiştir. Buna göre sosyal inşacılık

yeni kurumsalcılığı etkisi altında bırakmıştır. Yeni kurumsalcılık başlığı altındaki sosyolojik yaklaşım temelinde gelişmiştir. Sosyolojik kurumsalcılıkta resmi norm ve prosedürlerin yanında semboller, bilişsel anlamlar ve moral değerler ön planda olup bunlar aktörlerin hareket çerçevesini belirler. Kültürel ve kurumsal açıklamalarla bağlantılı örgütsel yapı temelinde kurumlar kültür olarak aynı anlamı taşır. Burada kültür kolektif norm ve değerler anlamına gelir (Hall ve Taylor, 1996: 942-949).

Fikri planda değişimin gerekli olduğunu öne süren sosyal öğrenme modeline göre faydacı bir mantık sonucu ortaya çıkan değişiklikle, demokratik normların içselleştirilmesi arasında fark vardır (Kubicek, 2005: 364).Yapılan değişikliklerin kabul edilip benimsenmesi için bu yeni düzenlemelerin toplum tarafından uygun görülmesi gerekir. Bu bakımdan sosyolojik kurumsalcılık “uygunluk mantığı” (*logic of appropriatenes*) kavramını kullanarak aktörlerin davranışlarının doğrudan onların maddi çıkarlarına bağlı olmadığını öne sürer. Bu noktada rasyonel çıkar hesapları yapan “sonuç mantığının” (*logic of consequences*) temel varsayımından ayrılır. Sosyolojik kurumsalcılıkta aktörlerin davranışları toplumsal grubun normlarını, kurallarını ve kimliğini yansıtır (Checkel, 1999:83-114).

Dış teşvik modelinden farklı olarak sosyolojik kurumsalcılık temelinde sosyal öğrenme modeli fayda maliyet hesaplamalarının dışında sosyal aktörlerin toplumun değer, tercih ve normlarına uygun kararlar vermesini açıklar. Aktörler toplum onayladığı davranışlarda bulunmaya önem verirler. Bu bakımdan toplumun veya örgütün doğru bulduğu normlara uymayı seçer. Buna göre bilişsel anlamda ve etik anlamda genel kanaatlere ve kendi ölçülerine göre tutarlı olan eylem doğru eylemdir. Maddi çıkarlardan daha çok ortaklaşa paylaşılan kabul görmüş toplum veya örgüt kurallarına uymak önemlidir. Zira burada toplumsal normlar ve standartlar meşruluk ölçülerini belirlediği için aktörler buna uygun davranışta bulunmaya dikkat ederler. İçselleştirilmiş normlar ve değgerlere uygun olarak aktörler doğal ve meşru kabul edilen kurallara uygun davranışlar (March ve Olsen, 1998: 949-951).

Aktör merkezli rasyonel kurumsalcılığın aksine, kurum temelli sosyolojik kurumsalcılıkta kurumlar, uygunluk mantığı uyarınca, neyin onlar için uygun olduğunun çerçevesini kolektif anlayış birliği ile belirleyerek bu anlayış üzere devam etmesini sağlar. Sosyolojik kurumsalcılık düşünsel ve normatif Avrupalılaşma süreci temelinde değişim mekanizması öngörür (Börzel ve Risse, 2000:8).Avrupa Birliği aday ölkeler üzerinde koşulluluk stratejisi ile AB kriterlerine uygun olarak demokratik dönüşümlerinde etkili olurken sosyal öğrenme modeline göre normlar, değerler, kurallar toplum tarafından içselleştirilmektedir. Bu çerçevede Avrupalılaşma sürecinden kaynaklanan iç değişim toplumsallaşma ve kolektif öğrenme süreci olarak yeni kurumsal fikirler ve inanç sistemlerinin tezahürü şeklinde kabul edilir. AB bu anlamda sahip olduğu örgütsel kapasitesi ile yönetim düzeyinde ve toplumsal düzeyde ulusal devletleri değiştirme gücüne sahiptir (March ve Olsen, 1998: 967-968; ayrıca March ve Olsen, 1984: 734-749; March ve Olsen, 1989).

Rasyonel kurumsalcılık temelli dış teşvik modelinde güçlendirme stratejileri ödöl esasına göre etkide bulunmayı amaçlarken ikna stratejileri olarak da kabul edilen sosyolojik kurumsalcılıkta hedef, kuralların geçerli olduğuna ikna edilerek onları içselleştirmesi beklenir (Schimmelfennig, vd., 2006: 31).Avrupa Birliği bağlamında Birlik tüm Avrupa toplumunun ortak değer, norm ve kimliklerini temsil ettiğinden bu ortak kurallar aday ölkeler için yerine getirilmesi gereken kurallar olup uyup uymadıklarına göre üyeliklerine karar verilir (Schimmelfennig, 2004:8).

Sosyal kurumsalcılık yaklaşımına göre kurumlar, aktörlerin kimlik ve tercihlerini etkilerler. Buna göre Avrupalılaşma bağlamında Avrupa’ya ait değer ve normlar içselleştirilerek kimlikler oluşur. Sosyalleşme, kolektif öğrenme şeklinde devletler Avrupalı değerleri kazanırlar. Ön planda ikna yoluyla değişim ve kuralların doğruluğuna inanılarak benimsenmesi vardır. Sosyolojik kurumsalcılıkta aktörler kolektif anlayışa uygun olarak davranışlarını belirlediklerinden belirli bir durumda kendi çıkarlarını en yükseğe çıkarmaktansa sosyal beklentilere uygun olarak davranmak aktörler için izlenecek yoldur (Börzel, 2010). Sosyal öğrenme modeline göre aday ülke bir dış aktör olan AB tarafından ikna edilir ve AB’nin kurallarının uygun olduğuna inanırsa bu kuralları kabul eder ve ona uygun davranır (Schimmelfennig, 2004).Rasyonel kurumsalcı dış teşvik modelinde olduğu gibi

sosyolojik kurumsalcı sosyal öğrenme modelinde de aday ülkeler için ödül ve teşvik vardır. Ancak bu ödüller maddi teşvikler olmayıp aday ülkenin tercihlerini etkileyecek daha çok siyasi diyalogda bulunma, teknoloji alışverişi, ikna, öğrenme ve normlar gibi unsular içeren teşviklerdir (Checkel, 2000: 4-5). Schimmelfennig'e göre Avrupa bölgesel örgütünün ikna edici gücü üç ana etken üzerinde etkili olmaktadır: Meşruiyet, kimlik ve siyaseten uyumluluk. Bir devlet AB kurallarının kendisi için uygun olduğuna ikna olmuşsa AB kurallarını kabul eder (Schimmelfennig, 2004).

Sosyal öğrenme modeline göre ana mekanizma çeşitli toplumsal faktörler arasında etkileşime dayanır. Bu toplumsal faktörler meşruluk (*legitimacy*), kimlik (*identity*) ve siyaseten uyumluluk (*resonance*) aday ülkenin ülke içi değişiminde AB etkisini çeşitli yönleriyle açıklar ve ikna edici güç olarak Avrupa Birliği'nin doğrudan etki eden yönlerine işaret ederler. Meşruluk kavramı ile Avrupa Birliği'nin bütün üyelerce ortaklaşa kabul edilen geçerli kurallarına göre bütün adaylara ayırım yapmadan eşit olarak davranması güvenilir olması anlamında onun meşruiyetini artıracaktır (Schimmelfennig, vd., 2006: 24). Kimlik ise üye olmayan devletlerin kendilerini uluslararası örgüt tarafından ikna edilerek örgütün kimliğine uygun olarak tanımlamaları anlamında kullanılır (Schimmelfennig, 2004: 9). Üye olmayan devletler kendilerini demokratik Avrupa ailesine ait olarak görürlerse AB'nin üyelik için koşul olarak koyduğu kurallarına uyumları daha kolay olur (Schimmelfennig, vd., 2003: 498). Sosyal öğrenme modelinin öngördüğü üçüncü değişken ise siyaseten uyumluluk (*resonance*) ülke içinde var olan mevcut değerler, normlar, söylem ve uygulamaların belli dış düzenlemelerle kültürel ve kurumsal olarak eşleşmesi anlamında kullanılır. Avrupa düzenlemeleri, kuralları, normları ülkenin ulaşmak istediği hedeflere uygun ise o takdirde dış düzenlemeler meşru olarak görülüp aday ülkede içi değişime sebep olacaktır. Ülke içindeki kurumların yapısı kamuoyu baskısı ve muhalif elitlerin varlığı bu faktörlerin ülke içi etkilerini sınırlandırır veya kolaylaştırır. Koşulluluk stratejisinin temel belirleyicilerinden olan meşruluk ve uyumluluk bu modelin iç etkilerini göstermesi açısından kullanılan değişkenlerdir (Schimmelfennig, 2004: 8-10). Bu anlamda sosyolojik kurumsalcılık Avrupalılaştırma sürecinde normatif ve düşünsel temelde değişimi öngörmektedir.

Bütün bu açıklamalardan sonra Avrupalılaştırma yaklaşımı çerçevesinde AB etkisiyle ulusal seviyede demokratik dönüşümü açıklayan kurumsalcı temeldeki dış teşvik modeli ve sosyal öğrenme modeli ile ilgili olarak, bu iki modelin birbirini dışlayan modeller olmadığı söylenebilir. Hem rasyonalist model hem de yapısalcı temeldeki sosyolojik modelin, ülkelerin AB ile ilişkilerinde AB'nin dönüştürücü etkisini açıklama bakımından birbirlerine önceliği de yoktur. Avrupalılaştırmayı kuramsal düzeyde inceleyen rasyonalist kurumsalcı ve sosyolojik kurumsalcı modeller AB ile ilişkili ülke için aynı dönemde veya birbirini izleyen dönemlerde Avrupalılaştırma sürecini açıklamada kullanılabilir. Bu kuramlar birbirine rakip olan kuramlar olmayıp çoğu durumda, aynı zamanda ortaya çıkan ve uyuma dayalı değişim sürecinin farklı aşamalarını betimlerler (Börzel ve Risse, 2000: 2). Avrupalılaştırmayı açıklayan kurumsalcı yaklaşıma göre rasyonalist temelde şekillenen dış teşvik modeli ve yapısalcı temeldeki sosyal öğrenme modeli çerçevesinde yerine koyacak olursak, tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo I: Avrupalılaştırmanın kuramsal boyutunu açıklayan modeller ve AB koşulluluğun etkinliğinin şartları

Rasyonel Kurumsalcılık (Dış Teşvik Modeli)	Sosyolojik Kurumsalcılık (Sosyal Öğrenme Modeli)
---	---

<p><u>Ödülün büyüklüğü</u> (AB faktörü) Ödülün kendisi önemli ve getirisi büyük büyük olmalı</p>	<p><u>Kural ve normların Mesruluğu</u> (AB faktörü) AB kurallarının üzerinde mutabakat olması ve kuralların belirlenen koşullar içinde tutarlı olarak uygulanması</p>
<p><u>Ödülün güvenilirliği</u> (AB faktörü) Söz verilen zamanda ve söz verildiği şekliyle olmalı</p>	<p><u>Kural ve normların Uygunluğu</u> (iç faktör) AB koşul ve ilkelerinin siyasi inanç ve değerlere aykırı olmaması</p>
<p><u>Uyum maliyeti</u> (iç faktör) Kuralları kabul etmenin iç maliyetinin düşük olması ve veto oyuncularının olmaması</p>	<p><u>Kimlik</u> (iç faktör) Hedef hükümetin kendisini Avrupalı olarak tanımlaması ve toplumun Avrupalı değer ve normları paylaşması</p>

Kaynak: (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005: 1-19; Schimmelfennig, vd., 2003: 495-518; Sedelmeier, 2011: 1-52) çalışmalarından uyarlanarak hazırlanmıştır.

AB koşulluluğunun etkili olarak işleme ve aday ülkelerin demokratik dönüşümlerine etki etmesi için bu şartları taşıması gerekir. Burada hemen belirtmek gerekir ki, ülke içindeki geniş kamuoyu desteği, siyasi, sosyal, askeri vb. güç odaklarının, sivil toplum kuruluşlarının desteği gibi unsurlar Avrupalılaşmayı kolaylaştıran unsurlardır. (Kubicek, 2005: 366-374).

2.3. Avrupalılaşmanın Uygulamaya Aktarılma Aracı: Koşulluluk Stratejisi

Bu çalışmada ortaya konulan kuramsal boyutun uygulamaya yansımaları AB'nin koşulluluk (*conditionality*) mekanizması ile sağlanmaktadır. Avrupa Birliği'nin ekonomik ve siyasi anlamda güçlü bir örgüt haline gelmesi ve demokratik, gelişmiş üye ülkelerden oluşması çevresindeki ülkeler için ilgi çekici olmuş, Birliğe üye olmanın sağlayacağı ekonomik ve siyasi avantajları düşünerek çevre ülkeler üye olmak istemiştir (Pridham, 2006: 373-400). Avrupa Birliği kurumsal ve toplumsal etki mekanizmalarıyla aday ülkelerde demokratikleşmeyi teşvik ederken, bölgesinde de demokratik yönde değişim için etkide bulunmaktadır. Özellikle aday ülkeler için güçlü ve itibarlı bir örgütün üyesi olma karşılığında Avrupa değerlerine uygun olarak demokratikleşme şart koşularken, bu değişimi takip etmek ve sürekliliğini sağlamak için siyasi koşulluluğu araç olarak kullanmaktadır. Buna göre mali, teknik yardım almak ve prestijli bir Birliğe üye olarak kabul edilmek demokratikleşme yönünde ödül iken, istenilen demokratik değişimi yapmamak bu ödüllerden mahrum olma sonucunu doğurmaktadır. Avrupa Birliği belirli şartlar dahilinde koşulluluk stratejisi gibi kurumsal araçlarla ve ödül-yaptırım dengesi içinde demokratikleşmeyi teşvik ederek ve bunu Birliğin düzenli olarak yayınladığı İlerleme Raporları gibi resmi belgelerle sistemli bir şekilde düzenli takibini yapmakta, ülkelerin demokratik dönüşümüne etki etmektedir. Bu anlamda siyasi koşulluluk AB üyelik koşulları olan Kopenhag kriterlerine uyum ve sonrasında üyelikle sonuçlanacak AB bütünleşmesi sürecin yol haritasıdır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru genişlerken Avrupa Birliği'nin aradığı temel şart liberal demokratik değerlere bağlılık olmuştur. AB, müktesebatını kabul ettirmek yanında aday ülkeler için değer ve normlarını da aktararak bunlara bağlılık istemektedir. AB siyasi koşulluluğu, aday ülkelerle ilişkilerde, bir strateji olarak, en etkin kullanımı Kopenhag kriterlerinin uygulanmasıyla görülür. Avrupa Birliği projesinde demokrasi en temel değerlerden olduğu için nihai ödül olarak tam üyelik elde edecek aday ülkeye AB tarafından koşulluluk stratejisi⁶ (Stoke, 1995:7-9) ile demokratikleşme yolunda en büyük teşvik sağlanır. Bundan

⁶ Stoke'a göre Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan ikinci nesil koşulluluk siyasi koşulluluktur. Burada ana gaye ise Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin baskısı altında kalan Doğu Avrupa'daki Sosyalist Blok ülkelerinde demokrasiyi yerleştirmektir. Böylece bu ülkelerin Batı için bir tehdit olmasının önüne geçmek amaçlanmıştır. İkinci nesil koşulluluk, daha özel olarak ve en belirgin biçimde Avrupa Birliği'nin Orta ve Doğu

sonra, yeni üyeler bütünleşme sürecinde Kopenhag kriterleri çerçevesinde kalıcı demokratikleşme hedefine odaklanmış hale gelir. Tüm bu süreçte, demokratikleşme fikri Avrupalılaştırma kavramı ile yakından bağlantılıdır (Kubicek,2003:7). AB tarafından liberal demokratik değerlerin aktarımı olarak değerlendirilen ve demokratikleşmeyi sağlayan temel stratejisi olarak siyasi koşulluluk yukarıda açıkladığı üzere Avrupalılaştırma kuramlarının pratiğe aktarılmasında önemli bir işlev görür. AB müktesebatının yanında Avrupa Birliği'nin değer ve normların da ilgili ülkelere aktarıldığı Avrupalılaştırma sürecinde siyasi koşulluluk stratejisi ile AB'nin ülkelerin demokratik dönüşümlerindeki etkisi görülmektedir.

Aday ülkeler için aranacak şartları belirleyen koşulluluk stratejisi konusunda Kopenhag Zirvesi bir dönüm noktası olmuştur. Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Böylece demokratikleşme için ölçütlerin açık ve net olarak belirlenip standardize edilmesiyle siyasi koşulluluk daha kapsamlı ve katı kurallara bağlanmıştır. Avrupa Konseyinin Kopenhag Zirvesinde belirlenen Kopenhag kriterleri ile AB üye olma koşullarını genişleterek üye olacak ülkelerin Birliğe siyasi istikrarsızlık getirmelerini engellemek istemesinin yanında genişleme konusunda isteksiz olan ülkelerin kaygılarını da en aza indirme amacı gütmüştür. Kopenhag Kriterlerini belirleyerek AB, koşulluluk stratejisini daha etkin ve sistematik olarak uygulama imkanı elde etmiştir. Bu gelişmeyle AB'ye üye olabilmek için ilk defa ve en üst seviyede kabul edilmiştir. Sonrasında Kasım 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması⁷ ile AB'nin temel ilkelerinden olan demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere riayet etmeyen ülkelerin hakları askıya alınacağı hükmü ile Birliğin demokratik ölçütlerine uygun davranmayan ülkeler için uygulayacağı yaptırımlardan söz edilmekteydi. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünist sistemden gelen eski Doğu Bloku ülkeleri olmalarından dolayı demokratik ve liberal değerlere uzak devlet yapısı ve piyasa ekonomisi mirasına sahip olduklarından Avrupa Birliği siyasi koşulluluğu daha sıkı kurallara bağlayarak, tavizsiz olarak uygulama stratejisi izlemiştir. Böylece demokratik standartlarını oluşturan kriterlere temel antlaşma ve üst düzey belgelerinde yer vermiştir.

Birliğe üyelik vaadi ve Birlik üyeliğinin dışında tutulma yaptırımını içinde barındıran siyasi koşulluluk stratejisini uygulayarak Avrupa Birliği, 1993 Kopenhag Konseyinde ilan edilen Kopenhag kriterleriyle başlayan süreçten 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın üyeliğe kabul edildiği döneme kadar olan sürede Orta ve Doğu Avrupa için demokratikleşme yönünde kapsamlı bir dönüştürücü etkide bulunmuştur (Usul, 2008: 105-123). Avrupa Birliği'nin bu şekilde demokratik dönüştürücü gücünün arkasında yatan temel faktör, kapsamlı “derin bir demokrasi anlayışı, daha katı bir denetim ve içinde şüphe barındırmayan bir üyelik perspektifine” sahip koşulluluk yaklaşımıdır (Usul, 2008: 111). Koşulluluk kurumsal ve yasal değişim boyutlarında daha başarılı olmaktadır (Pridham, 2006: 378). Bununla birlikte yapılan değişikliklerin uygulamaya geçirilmesi ve bu çerçevede toplumsal dönüşüm de koşulluluk mekanizmasından beklenen sonuçları arasında yer alır. Belirmek gerekir ki, koşullara uyulmadığı takdirde vaat edilen üyelik ödülünden mahrum bırakma dışında ilave bir yaptırım öngörülmediğinden AB koşulluluğu negatif değil pozitif koşulluluk olarak değerlendirilmektedir. Yeterli derecede demokratikleşme gerçekleşmediği takdirde AB üyelik hakkını vermekten vazgeçmektedir (Koch, 2015:100).

Bu anlamda koşullulukta temel belirleyici AB'dir. AB koşulları sürecin yol haritasıdır. Ancak koşulluluğun etkili olabilmesi için öncelikle AB'nin üyelik vaadine bağlı kalması, üyelik koşullarının bütün aday ülkelere tarafsız, eşit ve adil olarak uygulanması ve böylelikle güvenilirliğinin zarar

---

Avrupa Ülkelerinin üyelik koşullarını belirlediği Kopenhag siyasi kriterleri ile şekillenmiştir. AB'nin özellikle aday ülkelerin Birlik ölçütlerine göre demokratikleşmesini sağlamak üzere uyguladığı stratejisini ifade etmek üzere koşulluluk; AB'nin politik bir aracı olduğundan hareketle “siyasi koşulluluk” veya AB'nin demokratik dönüşümü sağlamada bir araç olarak “demokratik koşulluluk”, kimi zaman ise “AB koşulluluğu” olarak adlandırılmaktadır.

⁷Amsterdam Antlaşmasının İngilizce tam metni için bk. “Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Related Acts”, **Official Journal C 340, 10 November 1997**, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&rid=1> (27.12.2015)

görmemesi gerekir. Aksi halde inandırıcılığını yitireceğinden etkili olmayacaktır. Birliğin Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinde koşulluluk stratejisi AB tarafından bu ilkelere sağlı kalınarak çok etkili olarak uygulanmış ve bu ülkelerin liberal demokratik dönüşümlerinde önemli strateji olmuştur. Ancak daha sonra AB'nin kendi içinde yaşadığı siyasi sorunlar, genişleme yorgunluğu gibi etkenlerle koşulluluğun diğer ülkelerde olduğu gibi eşit, adil ve objektif olarak uygulanmaması sonucu özellikle Hırvatistan ve Türkiye örneklerinde görüldüğü üzere üyelik hedefleri belirsizliğe sokmuş ve koşulluluk etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Siyasi müdahalelerle farklı aday ülkelere farklı taleplerin yerine getirilmesinin istenmesiyle koşulluluk mekanizmasının işlerliği zarar görmüş, AB'nin ve koşulluluğunun güvenilirliğinin zedelenmesine yol açmıştır. Özellikle Türkiye örneğine bakılırsa koşulların kendisine adil olarak uygulanmadığı ve bütün koşulları yerine getirirse dahi üye olarak alınmayacağı inancının gelişmesi AB koşulluluğunun etki gücünün azalmasına sebep olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Avrupalılaşma yaklaşımının incelendiği bu çalışmada Avrupa Birliği'nin kendi değerlerine ve müktesebatına uygun olarak aday ülkeler üzerindeki dönüştürücü etkisi kuramsal olarak açıklanmaktadır. Bu bağlamda Avrupalı devletler tarafından AB kurumsal yapısı altında belirlenen demokratik norm ve şartlara devletler uyum neden uyum sağlarlar? sorusunun cevabını rasyonalist ve inşacı kuramlar vermektedir. Rasyonalist kuramlar politikaların belirlenmesinde ve karar almada fayda – maliyet hesabını dikkate alarak yaptığı analizlerle bu soruya cevap bulmaya çalışır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin salt çıkar anlayışı ile hareket ettiğini varsayan realist kuramlardan farklı olarak; doğrudan açık çıkarlarının bulunmadığı durumlarda bile kendi kimliklerine, inandıkları normlara ve değerlere uygun olarak davranıp karar aldıkları durumları ise inşacı kuramlar açıklamaktadır (Karacasulu, 2007:94-100).

1990'ların sonlarından itibaren Avrupa bütünleşme kuramları üçüncü kuşak bütünleşme kuramları olarak Avrupalılaşma kavramı ile ifade edilmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği'nin yukarıdan aşağı bir etkiyle daha çok aday ülkelerdeki ulusal politika ve yönetim yapılarına etkisini açıklayan Avrupalılaşma yaklaşımına göre AB müktesebatının yanında Avrupa Birliği'nin değer ve normları da bu süreçte ilgili ülkelere aktarılmaktadır. Bu anlamda AB'nin ülkeler üzerindeki demokratikleştirici etkisini açıklamak üzere Avrupalılaşma yaklaşımı iyi bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki bu çalışmada Avrupalılaşma yaklaşımını kuramsal açıdan incelenmiş olup AB'nin tek tek aday ülkeler üzerindeki etkisini ve bunun boyutlarını örnekleriyle birlikte değerlendirmek ayrı bir çalışmanın konusudur.

Bir uluslararası aktör olarak AB, Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde, fayda maliyet temelinde ülkelerin demokratik dönüşümlerinde etkili olmaktadır. Avrupa Birliği uygulamada aday ülkelerin normatif davranış kurallarını kabul edip ona uygun davranış politikaları uygulamaları için teşvikler içeren, baskı veya ikna süreçleri gibi zora dayanmayan, daha yumuşak yöntemler kullanmaktadır. Bu bağlamda Avrupalılaşma yaklaşımını çerçevesinde daha çok aday ülkeler üzerinde yukardan aşağı bir süreçle Avrupalılaşmanın motoru olarak da ifade edilen koşulluluk stratejisiyle AB'nin bu dönüştürücü gücünü açıklanmaktadır. AB'nin bu etkisini açıklamak üzere, hedef ülkenin doğrudan bir çıkar veya ödülünden mahrum kalma hesabıyla hareket ettiğini varsayan rasyonalist Avrupalılaşma kuramlarının yanında doğrudan bir AB baskısı olmadan, AB değer, kural ve normlarının toplumda sosyalleşme ile içselleştirmesi, benimsemesi ve yerleşmesi yoluyla da “yatay Avrupalılaşma”nın mümkün olduğunu ortaya koyan sosyolojik kuramlar (Öner, 2012: 102-103) Avrupalılaşma literatüründe geniş ölçüde kabul görmektedir. Bu anlamda Avrupa bütünleşme sürecini açıklamakta rasyonel kuramların yanında sosyal inşacı kuramların da tamamlayıcı bir rol oynadığı görülmektedir.

Özellikle uzun yıllar AB kapısında aday ülke olarak bekleyen Türkiye örneği incelenirse sosyolojik kuramlarında açıklama gücüne sahip olduğu görülür. AB tarafından açık ve net bir üyelik hedefi verilirse de Türkiye'nin AB hedefinden kopmaması ve doğrudan somut maddi bir beklentinin de ötesinde AB kriterlerini “Ankara Kriterleri” olarak alıp uygulamaya koyma yönünde irade göstermesi AB koşullarının kendisi için faydalı olduğuna dair inancın sonucudur. Bu açık örneğe ilave olarak diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylık süreçlerinde de görüldüğü üzere hem AB üyesi

olma hedefi hem de ABkurallarının kendileri için faydalı olacağına, hayat standartlarını yükselteceğine dair inanç bu ülkelerin demokratik ve “Avrupai” dönüşümlerinde etkili olmuştur.

Bu kuramlar göstermektedir ki 1990’lar sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini içine alarak gelişen Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde AB, Birlik kriterlerinedoğrultusunda eşit ve adil yaklaşımlarla aday ülkelerin demokratik dönüşümlerinde zorlama olmaksızın gönüllülük esasına göre etkili olmaktadır. 1990’lar öncesi Sovyetler Birliği’nin etkisinde olan eski Doğu Bloku ülkelerinin de yer aldığı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında liberal Avrupa değerlerinin AB adaylığı sürecinde hızla kabulü ve benimsenmesi sosyal inşacı kuramların açıklama gücünü gösterir. Ekonomik, teknik, askeri vb.yardımlar da öngören güçlü ve etkili bir örgüte üyelik hedefi de somut, maddi beklentilerle aday ülkeler üzerinde AB’nin dönüştürücü etkisini rasyonel temelde açıklar. Burada şunu da bir not olarak ilave etmek gerekir ki sözkonusu AB etkisinin büyüklüğü ülkedeki siyasi, sosyal ve kültürel yapı gibi iç faktörlerle ilişkilidir. Bu bağlamda Avrupalılaşıma yaklaşımı, AB etkisiyle liberal Avrupa değerleri çerçevesinde hedef ülkedeki dönüşümü ve demokratikleşmeyi kurumsalcı bakış açısıyla ele almaktadır.Bunlardan rasyonalist temelde dış teşvik modeli ve sosyolojik temelde sosyal öğrenme modelinin her ikisi de birbirlerini tamamlayıcı olarak Avrupalılaşıma kapsamında AB müktesebatına uyum doğrultusunda ülkelerin gerçekleştirdiği demokratik dönüşümü açıklama gücüne sahip oldukları görülür.

KAYNAKÇA

Bartolini, Stefano (2005). *Restructuring Europe: Centre Formation, System Building and Political Structuring between the Nation-state and the European Union*, Oxford University Press, Oxford.

Bölükbaşı, Tolga, Ebru H. Ertugal ve Saime Özçürümez (2011). “Avrupa Entegrasyonu Kuramlarıyla Türkiye’yi Konu Alan Yazının Etkileşimi: Avrupalılaşıma Araştırma Programını Türkiye Özelinde Yeniden Düşünmek”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt.8, Sayı.30.

Börzel, Tanja A. (1999). “Towards Convergence in Europe?Institutional Adaptation to Europeanisation in Germany and Spain”, *Journal of Common Market Studies*, Vol.37, No.4, ss.573-596.

Börzel, Tanja (2003). "Shaping and Taking EU Policies: Member States Responses to Europeanization", Queen's Papers on Europeanisation, No.2, ss.1-3.

Börzel, Tanja (2010). "The Transformative Power of Europe Reloaded-The Limits of External Europeanization", KFG Working Papers, No.11, Free University Berlin. http://www.polsoz.fuberlin.de/en/v/transformeurope/publications/working_paper/WP_11_February_Boerzel.pdf(5 Ekim 2015)

Börzel, Tanja and Thomas Risse (2000). "When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change" European Integration Online Papers (EIop) Vol.4 No.15, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm>. (08 Eylül 2015)

Börzel, Tanja and Thomas Risse (2003). "Conceptualising the Domestic Impact of Europe", Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli (Ed.), The Politics of Europeanisation, Oxford University Press, Oxford.

Bulmer, Simon (2007). "Theorizing Europeanization", Paolo Graziano and Maarten P. Vink (Ed.), Europeanization: New Research Agendas, Palgrave Macmillan, Basingstoke, ss.46-58.

Checkel, Jeffrey T. (1999). "Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe", International Studies Quarterly, Vol.43 No.1, ss.83-114.

Checkel, Jeffrey T. (2000). "Compliance and Conditionality", Arena Working Paper WP:00/18, ARENA Universitetet I Oslo, ss.4-5. http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/2000/wp00_18.htm(25 Ekim 2015)

Chrysochoou, Dimitris N. (2001). Theorizing European Integration, Sage Publications, London.

Diez, Thomas and Antje Wiener, (2009). "Introducing the Mosaic of Integration Theory", Thomas Diez and Antje Wiener (Ed.), European Integration Theory, Oxford University Press, Oxford, ss.1-24.

Featherstone, Kevin (2003). "Introduction: In The Name of 'Europe'", Kevin Featherstone and Claudio M. Radaelli (Ed.) The Politics of Europeanisation, Oxford University Press, Oxford: ss.1-25.

Flockhart, Trine (2010). "Europeanization or EU-ization?The Transfer of European Norms across Time and Space", Journal of Common Market Studies, Vol. 48, No.4, ss.787-810.

Haas, Ernest B. (1958). The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces, 1950-1957, Stanford University Press, Stanford.

Hall, Peter A. and Rosemary C.R. Taylor (1996). "Political Science and the Three New Institutionalisms", Political Studies, Vol.44, No.5, ss.936-957.

Hoffman, Stanley (1996). "Obstinate or Obsolete: The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe", Daedalus, Vol.95, No.3, ss.862-915. <https://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Fileupload,38412,en.pdf>. (5 Eylül 2015)

Kaid, Lynda Lee and Christina Holtz-Bacha (2008). Encyclopedia of Political Communication, (Vols. 1-2).Sage Publications, Thousand Oaks, CA.

Karacasulu, Nilüfer (2007). Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt.3, Sayı.9, ss.94-100.

Knill, Christoph and Dirk Lehmkuhl (1999). "How Europe Matters: Different Mechanisms of Europeanisation", European Integration Online Papers (EIoP), Vol.3, No.7, <http://eiop.or.at/eiop/texte/1999-007a.htm> (17 Eylül 2015).

Knill, Christoph and Dirk Lehmkuhl (2002). "The National Impact of European Union Regulatory Policy: Three Europeanization Mechanisms", European Journal of Political Research, Vol.41, No.2, ss.255-280.

Koch, Svea (2015). "A Typology of Political Conditionality Beyond Aid: Conceptual Horizons Based on Lessons from the European Union", World Development, Vol.75, ss. 97-108.

Kubicek, Paul (2005). "The European Union and Grassroots Democratization in Turkey", Turkish Studies, Vol.6, No.3, ss.361-377.

Kubicek, Paul (2003). "International Norms, the European Union, and Democratization, Tentative Theory and Evidence", Paul Kubicek (Ed.), The European Union and Democratization, Routledge, London, ss.1-29.

March, James G. and Johan P. Olsen (1984). "The New Institutionalism: Organisational Factors in Political Life", American Political Science Review, Vol.8, No.3, ss.734-749.

March, James G. and Johan P. Olsen (1989). Rediscovering Institutions: The Organizational Basics of Politics, The Free Press, New York.

March, James G. and Johan P. Olsen (1998). "The Institutional Dynamics of International Political Orders", International Organisation, Vol.52, No.4, ss.943-969.

Mccormick, John (2013). Avrupa Birliği'ni Anlamak, Çev. Yusuf Şahin-Hasan Hüseyin Şahin, Bigbang Yayınları, İstanbul.

Milward, Alan S. (1992). The European Rescue of the Nation State, Routledge, London.

Mitrany, David (1943). A Working Peace System, Quadrangle Books, Chicago.

Moravcsik, Andrew (1998). The Choice for Europe, Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht, Cornell University Press, London.

Olsen, Johan P. (2002). "The Many Faces of Europeanisation", Journal of Common Market Studies, Vol.40, No.5, ss.921-952.

Öner, Selcen (2012). "Europeanisation of Civil Society in Turkey during the Accession Process to the European Union", Çiğdem Nas and Yonca Özer (Ed.), Turkey and the European Union: Processes of Europeanization, Ashgate, Aldershot, ss.99-118.

Pollack, Mark A. (2009). "The New Institutionalisms and European Integration", Antje Wiener and Thomas Diez (Ed.), European Integration Theory, Oxford University Press, Oxford, ss.125-143.

Pridham, Geoffrey (2005). Designing Democracy, EU Enlargement and Regime Change in Post- Communist Europe, Palgrave Macmillan, New York.

Pridham, Geoffrey (2006). "European Union Accession Dynamics and Democratization in Central and Eastern Europe: Past and Future Perspectives", Government and Opposition, Vol.41, No.3, ss.373-400.

Radaelli, Claudio M. (2000). "Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change" European Integration Online Papers.Vol.4, No.8, ss.1-25.<http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008.htm>. (15 Temmuz 2015)

Radaelli, Claudio M. (2003). "The Europeanisation of Public Policy", Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli (Ed.), The Politics of Europeanisation, Oxford University Press, Oxford, ss.27-56.

Radaelli, Claudio M. (2004). "Europeanisation: Solution or Problem?", European Integration Online Papers, Vol.8, No.16, ss.3-4. <http://www.eiop.or.at/eiop/pdf/2004-016.pdf> (15 Temmuz 2015)

Risse, Thomas, Maria Green Cowles and James Caporaso, (2001). "Europeanization and Domestic Change: Introduction", Thomas Risse, Maria G. Cowles and James Caporaso (Ed.), Transforming Europe: Europeanization and Domestic Political Change, Cornell University Press, Ithaca, NY, ss.1-20.

Rosamond, Ben. (2000). Theories of European Integration, Palgrave, New York.

Schimmelfennig, Frank (2004). "The Impact of EU Democratic Conditionality in Central and Eastern Europe: A Qualitative Comparative Analysis," Paper prepared for the Second Pan- European Conference of the ECPR, Bologna, ss.1- 28.<http://www.jhubc.it/ecpr-bologna/docs/230.pdf>(19 Eylül 2015)

SCHIMMELFENNIG, Frank and Hanno Scholtz, (2007). "EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Conditionality, Economic Development, and Linkage", Paper for EUSA Biennial Conference, Montreal, ss.1- 31.<http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/schimmelfennig-f-12b.pdf>(7 Eylül 2015)

Schimmelfennig, Frank and Ulrich Sedelmeier (2004). "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", Journal of European Public Policy, Vol.11, No.4, ss.661-679.

Schimmelfennig, Frank and Ulrich Sedelmeier (2005). "Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe", Frank Schimmelfennig and Ulrich Sedelmeier (Ed.). The Europeanization of Central and Eastern Europe, Cornell University Press, Ithaca and London, ss.1-19.

Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert and Heiko Knobel (2003). "Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", Journal of Common Market Studies, Vol.41, No.3, ss.495-518.

Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert and Heiko Knobel (2006). International Socialization in Europe European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change, Palgrave Macmillan, New York.

Sedelmeier, Ulrich (2011). "Europeanisation in New Member and Candidate States", Living Reviews in European Governance, Vol.6, No.1, ss.1-52. <http://europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2011-1/> (07 Ekim 2015)

Spinelli, Altiero and Ernesto Rossi (2006). “For a Free and United Europe: A Draft Manifesto”, Mette Eilstrup Sangovanni (Ed.), *Debates On European Integration: A Reader*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, ss.37-42.

Stokke, Olav (1995). “Aid and Political Conditionality: Core Issues and State of the Art”, Olav Stokke (Ed.), *Aid and Political Conditionality*, Frank Cass, London, ss.1-87.

Uşul, Ali Resul (2008). Avrupa Birliği'nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt.5, Sayı.17, ss.105-125.

Vink, Maarten (2003). “What is Europeanization? And Other Questions on a New Research Agenda”, *European Political Science*, Vol.3, No.1.

Vink, Maarten P. and Paolo Graziano (2007). “Introduction: Challenges of a New Research Agenda”, Paolo Graziano and Maarten P. Vink (Ed.), *Europeanisation: New Research Agendas*, Palgrave, Basingstoke.

Yazgan, Hatice (2012). “Bir Kavramsal Çerçeve Olarak “Avrupalılaşıma: Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.12, Sayı.4, ss.123-140.

Zielonka, Jan (2006). *Europe as Empire The Nature of the Enlarged European Union*, Oxford University Press, Oxford.